

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

№ 083688

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'lg'in Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (JAMK University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vilniaus Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 973 sahifa.
E'lon qilishga 2026-yil
30-sentabrda ruxsat etildi.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

КУРПАЯНИДИ КОНСТАНТИН ИВАНОВИЧ

Стратегии цифровой трансформации в Европейском союзе и потенциал институционального трансфера Французского опыта в Узбекистан.....11

ERGASHEV RUSTAM RAJABOVICH

Ilmiy ishlanmalar asosida Spin-off korxonalarini tashkil etish va rivojlantirishning bosqichli boshqaruv modeli.....25

ABDURAXMANOVA MUQADDAS TOXTASINOVNA

Temir yo'l transporti korxonalarida ekologik-iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ilg'or mexanizmlari.....34

ABDULLAYEV ILYOS AXMADOVICH, JABBOROV JAMOLIDDIN MUXAMMADJON O'G'LI

Surxondaryo viloyatida demografik jarayonlarning statistik tahlili.....44

XASANOV SANJARBEK ABDUMANNOBOVICH

Sanoat korxonalarida raqamli transformatsiya darajasini baholash uslubiyoti ("Farg'onaazot" AJ misolida).....50

ABDURAZAKOVA NARGIZA RIXSIBAYEVNA

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital rentabelligiga ta'sir etuvchi omillar: O'zbekistonning uchta aksiyadorlik jamiyati misolida panel tahlil.....57

SULTANOVA ZUXRA JAKSILIKOVNA

Qaraqalpaqstan Respublikasida region ekonomikasini rivojlantirishda IT park xizmatini amalga oshirish masalalari hamda paydalanilgan mumkinliklari.....69

ERGASHEV G'IYOS BAXROM O'G'LI

Mamlakat qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini oshirish zarurati.....76

URMANOVA UMIDA XAKIMDJANOVNA

Sanoat tarmoqlariga investitsiyalarni jalb etish holati va rivojlanish tendensiyalari.....87

SHAMSIDDINOVA DILNOZA SHAVKAT QIZI

O'zbekiston charm poyabzal korxonalarida milliy brend qiymatini oshirishning marketing mexanizmlarini takomillashtirish.....97

MUSAYEV OZODJON SHAVKAT O'G'LI

Mehnat resurslarini boshqarishning zamonaviy usullari va ularning iqtisodiy samaradorligi.....106

XALIKCHAYEVA SADOKAT

Qum-shag'al mahsulotlarini realizatsiya qilishda soliq bazasini aniqlash metodologiyasi "Minimal narx" mexanizmining tatbiq chegaralarini takomillashtirish masalalari.....113

XUSANOV SHUXRAT BURXANOVICH

Moliyaviy hisobotlarni qalbakilashtirish xavfi ko'rsatkichlari tizimini ishlab chiqish.....122

QUDRATOV ALISHER ALIJANOVICH, QODIRQULOVA SEVINCH TOIR QIZI

Qishloq xo'jaligida dukkakli mahsulotlarni yetishtirishda davlatning iqtisodiy tutgan o'rnini.....133

IKROMOVA IRODA

Transport logistika korxonalari va koridorlari samaradorligini oshirishda milliy logistikani boshqarish markazi platformasi.....139

AXMADOVA IRODA MUZAFFAR KIZI

The economic role of professional tour guides in enhancing the quality of ecotourism services.....153

SODIQOVA NIGORA TURAYEVNA

Suv resurslari cheklangan sharoitda hududiy ixtisoslashuvni takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan O'zbekiston sharoitida foydalanish.....165

АСРОРОВА МАВЛУДА АБДУШУКУРОВНА

Кадровый потенциал в системе государственной научно-инновационной политики: сравнительный анализ опыта зарубежных стран.....175

KULIBOYEV AZAMAT SHONAZAROVICH

Davlat tibbiyot tashkilotlarida tibbiy xizmatlar kalkulyatsiyasini shakllantirish va xarajatlar hisobining uslubiy muammolari.....193

UMAROV JAVOHIR BAHODIR O'G'LI

Tovar operatsiyalari hisobini avtomatlashtirishda integratsiyalashgan axborot tizimlarining roli: jahon tajribasi misolida.....204

KADIROVA LAZOKAT YUREVNA

Davlat moliyaviy nazorati jarayonlarini sun'iy intellekt yordamida riskka yo'naltirilgan raqamli nazorat modeli asosida takomillashtirish.....212

BAXSHULLOYEV FERUZBEK

The economics of digital water management: a critical review.....226

TO'XTAYEV UMIDJON SHUHRAT O'G'LI

Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish iqtisodiy mexanizmi amal qilish tamoyillari.....236

RAXIMOV ANVAR NORIMOVICH, MIRZAYOROVA HURIYAT

UBAYDULLAYEVNA
Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi tadbirkorligi samaradorligidagi hududiy tafovutlarni baholash.....244

XURRAMOV XOLBEK XURRAM O'G'LI

O'zbekistonning janubiy hududlarida anorchilik tarmog'ining rivojlanish tendensiyalari.....251

ABDUSHEROZOVA MADINA SODIQJON QIZI

Agrologistika korxonalarini rivojlantirish va shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish.....258

ZARIKEYEVA MIYASAR MARATOVNA

Ekonometrik modellashirishda endogenlik muammosi: nazariy yondashuvlar va zamonaviy baholash usullari.....264

KODIROVA GAVHAROIY QUTBIDINOVNA

Sanoat korxonalarining tashkiliy va iqtisodiy xususiyatlari.....276

DJURAYEVA RUXSORA NEMATILLOYEVNA

Qishloq joylarida aholi turmush farovonligini yaxshilash va bandligini ta'minlash yo'llari (Buxoro viloyati misolida).....283

SULTANOV BAXODIR FAYZULLAYEVICH, SULTANOV AZIZBEK BAXODIR

O'G'LI

Qishloq xo'jaligida melioratsiyadan yashil-raqamli transformatsiyagacha: evolyutsion rivojlanish va boshqaruv modeli.....290

BAYMURATOVA ZINA AQILBEKOVNA

Improving the credit risk management system in commercial banks.....299

SHERQO'ZIYEVA UMIDA ULUG'BEK QIZI

Sun'iy intellekt ta'sirida mehnat bozori: texnologik ishsizlik, kasblar qayta taqsimlanishi va inson kapitaliga yangi talablar.....308

MASHARIPOVA SARVINOZ

Sanoat tarmoqlarida yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida energiya tejamkorligini oshirishda xorij tajribasi.....320

ACHILOV MASHRAB ULUG'BEKOVICH

Intensiv bog'dorchilikni modernizatsiyalashning resurs-integratsiyalashgan mexanizmi.....328

ABDULLAEV MUZAFFAR ABDUJABBAROVICH, KARIEVA GULNORA

ABDULLAEVNA, NARINBAEVA GULNORA KARIMOVNA

Prospects for the formation of the economic mechanism of innovation policy in the regions.....335

ABDULLAYEVA SHAXNOZA ERKINOVNA

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.....345

MAVRULOV RAVSHAN NEMATJONOVICH

Farg'ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini baholash.....351

QUDRATOV BAHODIR G'AYBULLAEVICH

Buxoro viloyatida elektron xizmatlarni rivojlantirishning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'siri.....360

AZIZKHODJA AMONOVICH SHARIPOV

Ownership structure, marketing innovation and market performance in Uzbekistan: evidence from 2020–2025.....369

ABDULLAYEV ILYOS AXMADOVICH, HAMROYEV SAMANDAR ANVAR O'G'LI

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim tashkilotlari statistik ko'rsatkichlar va ularning dinamikasi.....377

ZAFAR QODIROV ABDIVAXOBOVICH

The economic nature, necessity, classification, characteristics, and theoretical foundations of long-term asset valuation.....385

BOBOBEKOV BAXROM KAXXAROVICH

Raqamli iqtisodiyot sharoitida joriy aktivlarni tahlil qilishning axborot ta'minotini takomillashtirish va undan samarali foydalanish usullari.....397

KADIROVA MARALJON MATYAKUBOVNA

Innovatsion faoliyat asosida tekstil korxonalari raqobatbardoshligini baholash va rivojlantirish mexanizmlari.....403

MUSAYEVA NIGORA NURIDDINOVNA

Iqtisodiy taraqqiyotning yangi bosqichida O'zbekistonning rivojlanish modeli.....415

YORBEKOVA DILOROM MUXAMMADKULOVNA

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi metodikasini takomillashtirish masalalari.....422

MUHAMMAD UMAR ASLAM

Agritourism as a driver of sustainable rural development in Uzbekistan: economic, environmental and socio-cultural perspectives.....431

XUDAYBERDIYEVA FILYURA MIRZAMASHRABOVNA

Yangi O'zbekiston taraqqiyotida yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish.....445

ISOQOV HASAN ABDUXALIMOVICH

Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati innovatsion rivojlanishining ko'p omilli ekonometrik modelini ishlab chiqish.....454

SAGIEVA MOLDIR ORAZBAY QIZI, MADREYMOVA ALTINAY SARSENBAEVNA

Qoraqalpog'iston Respublikasida tashqi savdo va eksport salohiyatining hududiy iqtisodiy o'sishdagi roli.....464

ULUG'MURODOV FARXOD FAXRIDDINOVICH

Elektron savdo xizmatlarida qaytarish va sotuvdan keyingi xizmatlarni takomillashtirishning iqtisodiy ahamiyati.....472

NAVRUZ ISLAMOV

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimini boshqarish strategiyalarining nazariy asoslari va ularni tasniflashga yondashuvlar.....481

RAIMBERDIYEV SAMANDAR SHERZOD O'G'LI

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda strategik boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish.....490

YO'LDOSHEVA MOHICHEHRA MUSURMON QIZI

Kambag'allikni qisqartirishda tomorqa xo'jaliklarini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy zarurati: muammolar va ilmiy yondashuvlar.....502

NORMURODOV SARVAR NORBOY O'G'LI

Mamlakatimizda eksport imkoniyatlarini kengaytirish va qishloq xo'jaligini rivojlantirish.....509

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

Budjet tashkilotlarida hisob siyosati sifatini baholashning takomillashtirilgan konseptual modeli.....518

MAMATMUMINOV XOLBEK OMONOVICH

Hududlar iqtisodiy rivojlanishidagi nomutanosibliklarni kamaytirish va mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish yo'llari.....525

NAVRUZ-ZODA BAXTIYOR NEGMATOVICH, TOXIROV JAVLON RAXIMOVICH

Savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishda raqamli marketingdan samarali foydalanishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....533

SOTIBOLDIYEVA DILRABO SHUXRATOVNA

O'zbekistonda inson kapitaliga kiritilayotgan investitsiyalarning samaradorligini baholashdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari.....546

SIROJOV OXUNJON ODIL O'G'LI

Buxoro viloyati savdo korxonalari raqobatbardoshligini oshirishda marketing mexanizmini takomillashtirish: raqamli imkoniyatlar va xorijiy tajriba.....552

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

Byudjet tashkilotlarida hisob siyosatining nazorat va axborot funksiyalarini kuchaytirish.....566

YULDASHOV AZIZ AVAZOVICH

Korxona raqobatbardoshligini oshirishda strategik inson resurslarini boshqarishning ahamiyati.....572

BYUDJET TASHKILOTLARIDA HISOB SIYOSATINING NAZORAT VA AXBOROT FUNKSIYALARINI KUCHAYTIRISH

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi universiteti

mustaqil izlanuvchisi

E-mail: djaxongir@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-2964-5607

Annotatsiya. Maqolada byudjet tashkilotlarida hisob siyosatining asosan uslubiy funksiyasi bilan cheklanib, nazorat va axborot funksiyalari yetarlicha amalga oshmayotgani asoslab berilgan. Muallif tomonidan muhim hisob obyektlari bo'yicha nazorat amallarini, ularning turi, davriyligi, mas'ul shaxslari va natijaviy hujjatlarini tizimlashtiruvchi funksional nazorat jadvali hamda uning samaradorligini baholash ko'rsatkichlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: hisob siyosati, byudjet tashkiloti, nazorat funksiyasi, axborot funksiyasi, funksional nazorat jadvali, hisob obyekti, nazorat amali.

Аннотация. В статье обосновано, что учетная политика в бюджетных организациях преимущественно ограничивается методической функцией, тогда как ее контрольная и информационная функции реализуются недостаточно. Автором предложена функциональная контрольная таблица, систематизирующая контрольные действия по существенным объектам учета с указанием их вида, периодичности, ответственных лиц и результирующих документов, а также показатели оценки ее эффективности.

Ключевые слова: учетная политика, бюджетная организация, контрольная функция, информационная функция, функциональная контрольная таблица, объект учета, контрольное действие.

Abstract. The article substantiates that accounting policy in budgetary organizations is largely limited to its methodological function, while its control and information functions are insufficiently implemented. The author proposes a functional control matrix that systematizes control procedures for significant accounting objects, specifying their type, frequency, responsible persons and resulting documents, as well as indicators for assessing its effectiveness.

Keywords: accounting policy, budgetary organization, control function, information function, functional control matrix, accounting object, control procedure.

KIRISH

Budjet tashkilotining hisob siyosati faqat hisob yuritish usullarini tanlash vositasi emas. U bir vaqtning o'zida hisob jarayonini tartibga soladi, hisob axborotining ishonchliligini nazorat qilish nuqtalarini belgilaydi hamda boshqaruv uchun zarur axborot oqimlarini shakllantiradi. Boshqacha aytganda, hisob siyosati uslubiy, nazorat va axborot funksiyalarini birgalikda bajarishi lozim.

Amaliyotda esa budjet tashkilotlarining hisob siyosati to'g'risidagi buyruqlari asosan uslubiy masalalar — hisobvaraqlar rejasi, baholash va eskirish hisoblash usullari, hujjatlar shakllari bilan cheklanadi. Nazorat masalalari ko'pincha "ichki nazorat amaldagi qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladi" kabi umumiy jumla bilan ifodalanadi: qaysi obyekt bo'yicha, qanday nazorat amali, qachon va kim tomonidan bajarilishi belgilanmaydi. Natijada nazorat amallari

tizimsiz, ko'pincha faqat tashqi tekshiruv arafasida bajariladi, hisobotdagi xatolar esa hisobot topshirilgandan keyin aniqlanadi.

Budjet kodeksida budjet mablag'larini oluvchilarning ichki nazoratni tashkil etish va budjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash majburiyati belgilangan [1], "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun esa hisob axborotining ishonchiligi uchun tashkilot rahbari va bosh hisobchining javobgarligini nazarda tutadi [2]. Bu majburiyatlarni amalda bajarish nazorat talablari aniq obyektlar va amallar darajasida hisob siyosatiga kiritilishini taqozo etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi budjet tashkilotlarida hisob siyosatining nazorat va axborot funksiyalarini kuchaytirishga xizmat qiluvchi funksional nazorat jadvalini ishlab chiqish va uning samaradorligini baholash tartibini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ichki nazoratning zamonaviy konsepsiyasi COSO tomonidan ishlab chiqilgan "Ichki nazorat — integratsiyalashgan asos" modelida bayon etilgan bo'lib, unda nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat amallari, axborot va kommunikatsiya hamda monitoring komponentlari ajratiladi [3]. E'tiborli jihati shundaki, ushbu modelda nazorat amallari va axborot-kommunikatsiya alohida, ammo o'zaro bog'liq komponentlar sifatida qaraladi. Davlat sektori uchun INTOSAI GOV 9100 yo'riqnomasida ham nazorat amallari aniq jarayonlarga birlashtirilgan, hujjatlashtirilgan va mas'ul shaxslarga ega bo'lishi talab etiladi [4].

R. Entoni va V. Govindarajan boshqaruv nazorati tizimlarini tahlil qilib, nazorat axborotini boshqaruv qarorlari bilan bog'lanmagan holda yig'ish samarasiz ekanligini ta'kidlaydi [5]. R. Saymons esa nazoratning diagnostik va interaktiv turlarini ajratib, diagnostik nazorat oldindan belgilangan ko'rsatkichlardan chetlanishlarni aniqlashga, interaktiv nazorat esa boshqaruvning e'tiborini strategik noaniqliklarga qaratishga xizmat qilishini ko'rsatgan [6].

Rossiyalik va mahalliy tadqiqotchilar hisob siyosatining funksiyalari masalasida turlicha yondashuvlarni ilgari surgan. M.I. Kuter hisob siyosatining tashkiliy, texnik va uslubiy jihatlarini ajratgan [7], Y.V. Sokolov esa hisob siyosatini boshqaruv vositasi sifatida talqin qilgan [8]. Biroq mavjud ishlarda hisob siyosatining nazorat funksiyasi ko'pincha deklarativ tarzda qayd etilib, uni amalga oshirishning aniq instrumenti — obyektlar va amallar darajasida nazoratni rejalashtirish vositasi taklif etilmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish tadqiqotning asosiy yo'nalishini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, funksional tahlil, qiyosiy tahlil, guruhlash, jadval usuli va ko'rsatkichlar usulidan foydalanildi. Funksional nazorat jadvalini ishlab chiqishda COSO va INTOSAI GOV 9100 talablari, budjet hisobi meyoriy hujjatlari hamda budjet tashkilotlarida inventarizatsiya, hisob-kitoblarni solishtirish va kassa operatsiyalarini tekshirish amaliyoti umumlashtirildi. Jadval

samaradorligini baholash shartli budjet tashkiloti ma'lumotlari asosida uni joriy etishdan oldingi va keyingi holatni taqqoslash orqali amalga oshirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida hisob siyosati funksiyalarining budjet tashkilotlarida amalga oshirilish holati umumlashtirildi (1-jadval).

1-jadval

Byudjet tashkilotlarida hisob siyosati funksiyalarining amalga oshirilish holati

Funksiya	Mazmuni	Amaldagi holat	Asosiy kamchilik
Uslubiy	Hisob obyektlarini tan olish, baholash va aks ettirish usullarini belgilash	Nisbatan to'liq amalga oshiriladi	Me'yoriy matn takrorlanadi, tashkilot xususiyatlari hisobga olinmaydi
Tashkiliy-texnik	Hisob apparati tuzilmasi, hujjat aylanishi, hisob shakli va texnologiyasini belgilash	Qisman amalga oshiriladi	Hujjat aylanishi grafigi va muddatlari aniq emas
Nazorat	Hisob axborotining ishonchiligi va mablag'larning maqsadli ishlatilishini nazorat qilish nuqtalarini belgilash	Deklarativ xarakterga ega	Nazorat obyektlari, amallari, davriyligi va mas'ullari belgilanmaydi
Axborot	Boshqaruv uchun zarur hisob axboroti tarkibi, davriyligi va oluvchilarini belgilash	Deyarli amalga oshirilmaydi	Axborot faqat reglamentlangan hisobot orqali, kechikib yetkaziladi

Manba: muallif ishlanmasi.

Jadvaldan ko'rinadiki, nazorat va axborot funksiyalari hisob siyosatining eng zaif bo'g'ini hisoblanadi. Bu funksiyalarni kuchaytirish uchun biz hisob siyosatiga ilova sifatida kiritiladigan funksional nazorat jadvalini taklif etamiz. Jadvalning mohiyati shundaki, har bir muhim hisob obyekti uchun "nima nazorat qilinadi — qanday amal bilan — qachon — kim tomonidan — qaysi hujjat bilan rasmiylashtiriladi" savollariga aniq javob beriladi (2-jadval).

2-jadval

Budjet tashkilotida muhim hisob obyektlari bo'yicha funktional nazorat jadvali

Hisob obyekti	Nazorat amali	Nazorat turi	Davriylik	Mas'ul shaxs	Natijaviy hujjat
Shaxsiy g'azna hisobvaraqlari bo'yicha mablag'lar	G'aznachilik ko'chirmalari bilan hisob registrlarini solishtirish	Joriy	Har oy	Bosh hisobchi	Solishtirish dalolatnomasi
Kassa operatsiyalari	Kassadagi naqd pul va qat'iy hisobdagi blankalarni to'satdan sanash	Joriy	Chorakda kamida bir marta	Komissiya	Inventarizatsiya dalolatnomasi

Hisob obyekti	Nazorat amali	Nazorat turi	Davriylik	Mas'ul shaxs	Natijaviy hujjat
Asosiy vositalar	Mavjudligi, holati va moddiy javobgar shaxslarini tekshirish	Keyingi	Yilda bir marta	Inventarizat siya komissiyasi	Inventarizatsiya qaydnomasi
Tovar-moddiy zaxiralar	Sarflash me'yorlariga rioyati va hisobdan chiqarish asoslarini tekshirish	Joriy	Har oy	Moddiy hisob hisobchisi	Me'yor bajarilishi qaydnomasi
Mehnatga haq to'lash	Shtat jadvali, tabel va hisoblangan ish haqini qiyoslash	Dastlabki	Har oy (to'lovdan oldin)	Ish haqi hisobchisi	Tekshiruv belgisi qo'yilgan qaydnoma
Majburiyatlar va kreditorlik qarzi	Shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish va smeta limitiga muvofiqligini tekshirish	Dastlabki	Har bir shartnoma bo'yicha	Bosh hisobchi	Majburiyatlar reyestri
Debitorlik qarzi	Kontragentlar bilan o'zaro hisob-kitoblarni solishtirish, muddati o'tganlarini aniqlash	Keyingi	Chorakda bir marta	Hisob-kitoblar hisobchisi	Solishtirma dalolatnoma, qarzlarni ro'yxati

Manba: muallif ishlanmasi.

Funksional nazorat jadvali hisob siyosatining nazorat funksiyasini uchta yo'nalishda kuchaytiradi. Birinchidan, dastlabki, joriy va keyingi nazorat turlari muvozanatlashtiriladi: amaliyotda ustun bo'lgan keyingi nazorat bilan bir qatorda xatolarning oldini oluvchi dastlabki nazorat amallari ham belgilanadi. Xususan, mehnatga haq to'lash va majburiyatlarni qabul qilish bo'yicha nazorat to'lov amalga oshirilgunga qadar bajariladi. Ikkinchidan, har bir amal uchun aniq mas'ul shaxs belgilanishi javobgarlikni shaxsiylashtiradi. Uchinchidan, natijaviy hujjat talabi nazorat amalining bajarilganligini tekshirish imkonini beradi.

Axborot funksiyasi nuqtayi nazaridan jadvalning oxirgi ustuni muhim ahamiyatga ega. Nazorat amallari natijasida shakllanadigan hujjatlar — solishtirish dalolatnomalari, majburiyatlar reyestri, qarzlarni ro'yxati rahbariyat uchun muntazam axborot manbaiga aylanadi. Ular reglamentlangan moliyaviy hisobotdan farqli ravishda oylik yoki choraklik davriylikda tayyorlanadi va boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida qabul qilish imkonini beradi.

Funksional nazorat jadvalining samaradorligini baholash uchun biz quyidagi uchta ko'rsatkichdan foydalanishni taklif etamiz.

Muhim hisob obyektlarining nazorat bilan qamrab olinish koeffitsiyenti:

$$K_q = \frac{N_n}{N_m} \quad (1)$$

bu yerda: N_n — nazorat amallari hujjatlar bilan belgilangan muhim hisob obyektlari soni; N_m — muhim hisob obyektlarining umumiy soni.

Rejalashtirilgan nazorat amallarining bajarilish koeffitsiyenti:

$$K_b = \frac{A_b}{A_r}, \quad (2)$$

bu yerda: $A(b)$ — hisobot davrida bajarilgan va hujjat bilan rasmiylashtirilgan nazorat amallari soni; $A(r)$ — funksional nazorat jadvaliga ko'ra rejalashtirilgan nazorat amallari soni.

Aniqlangan tafovutlarni bartaraf etish koeffitsiyenti:

$$K_t = \frac{T_b}{T_a} \quad (3)$$

bu yerda: $T(b)$ — hisobot davri oxirigacha bartaraf etilgan tafovutlar soni; $T(a)$ — nazorat amallari natijasida aniqlangan tafovutlar soni.

Ko'rsatkichlar bir-birining o'rnini bosa olmasligi sababli (masalan, qamrov to'liq bo'lsa-da, amallar bajarilmasligi mumkin) umumlashtiruvchi ko'rsatkich sifatida geometrik o'rtachadan foydalanish maqsadga muvofiq:

$$I_n = \sqrt[3]{K_q \times K_b \times K_t}, \quad (4)$$

bu yerda I_n — hisob siyosatining nazorat funksiyasi samaradorligining integral ko'rsatkichi.

Taklif etilgan yondashuv shartli budjet tashkiloti misolida sinab ko'rildi. Tashkilotda yettita muhim hisob obyekti ajratildi va funksional nazorat jadvali joriy etilishidan oldingi va keyingi yillar ma'lumotlari taqqoslandi (3-jadval).

3-jadval

Funksional nazorat jadvalini joriy etish samaradorligi (shartli misol)

Ko'rsatkich	Joriy etishdan oldin	Joriy etgandan keyin
Nazorat amallari belgilangan muhim obyektlar soni / jami	3 / 7	7 / 7
$K(q)$	0,43	1,00
Bajarilgan nazorat amallari / rejalashtirilgan	18 / 30	41 / 44
$K(b)$	0,60	0,93
Bartaraf etilgan tafovutlar / aniqlangan	9 / 15	22 / 24
$K(t)$	0,60	0,92
Umumlashtiruvchi ko'rsatkich $I(n)$	0,54	0,95
Hisobot topshirilgandan keyin kiritilgan tuzatishlar soni	6	2

Manba: muallif hisob-kitoblari (shartli ma'lumotlar asosida).

Natijalar shuni ko'rsatadiki, funksional nazorat jadvali joriy etilgach umumlashtiruvchi ko'rsatkich 0,54 dan 0,95 gacha oshgan. E'tiborli jihati shundaki, aniqlangan tafovutlar soni 15 tadan 24 tagacha ko'paygan. Buni salbiy holat sifatida baholash noto'g'ri: nazorat amallari tizimli bajarila boshlagani sababli ilgari yashirin qolgan tafovutlar o'z vaqtida aniqlangan va ularning 92 foizi hisobot davri ichida bartaraf etilgan. Buning natijasida hisobot topshirilgandan keyin kiritiladigan tuzatishlar soni 6 tadan 2 taga kamaygan. Bu esa hisob siyosatining nazorat funksiyasi kuchaytirilishi to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy hisobot sifatiga, xususan, IPSAS 1 da talab etilgan haqqoniy taqdim etish tamoyiliga rioya

qilinishiga ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi [9]. Funksional nazorat jadvalini amaliyotga joriy etish uchun uni hisob siyosati to'g'risidagi buyruqning majburiy ilovasi sifatida tasdiqlash, har chorak yakuni bo'yicha (1)–(4) ko'rsatkichlarni hisoblab, rahbariyatga taqdim etish hamda yil yakunida jadvalni hisob obyektlari tarkibidagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda qayta ko'rib chiqish tavsiya etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, budget tashkilotlarida hisob siyosati asosan uslubiy funksiyani bajarib, uning nazorat funksiyasi deklarativ xarakterga ega, axborot funksiyasi esa deyarli amalga oshmaydi.

Ikkinchidan, muallif tomonidan ishlab chiqilgan funksional nazorat jadvali muhim hisob obyektlari bo'yicha nazorat amallarini, ularning turi, davriyligi, mas'ul shaxslari va natijaviy hujjatlarini tizimlashtirib, nazorat funksiyasini deklaratsiyadan aniq instrumentga aylantiradi.

Uchinchidan, nazorat amallari natijasida shakllanadigan hujjatlar rahbariyat uchun muntazam axborot manbai bo'lib, hisob siyosatining axborot funksiyasini ham kuchaytiradi.

To'rtinchidan, nazorat qamrovi, amallar bajarilishi va tafovutlarni bartaraf etish koeffitsiyentlari hamda ularning geometrik o'rtachasi funksional nazorat jadvali samaradorligini miqdoriy baholash imkonini beradi.

Funksional nazorat jadvalini yuqori turuvchi budget tashkilotlari tomonidan tarmoq xususiyatlarini hisobga olgan holda namunaviy shaklda ishlab chiqish va tizimdagi tashkilotlarga tavsiya etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. 2013-yil 26-dekabr, O'RQ-360-son (o'zgartish va qo'shimchalar bilan). // www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. 2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son. // www.lex.uz
3. COSO. Internal Control — Integrated Framework. — COSO, 2013.
4. INTOSAI GOV 9100. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector. — INTOSAI, 2004.
5. Anthony R.N., Govindarajan V. Management Control Systems. 12th ed. — New York: McGraw-Hill, 2007.
6. Simons R. Levers of Control: How Managers Use Innovative Control Systems to Drive Strategic Renewal. — Boston: Harvard Business School Press, 1995.
7. Кутер М.И. Теория бухгалтерского учета: учебник. — М.: Финанси и статистика.
8. Соколов Й.В. Основы теории бухгалтерского учета. — М.: Финанси и статистика, 2000.
9. IPSASB. IPSAS 1 "Presentation of Financial Statements" // Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements. — New York: IFAC.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjournal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan C-5669225 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688

Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani,
Universitet ko'chasi, 2-uy